

Müxtəlif sahələri əhatə edən ictimai təşkilatlar və birliklər, həm də demokratik cəmiyyətdə insanların hüquq və azadlıqlarının reallaşmasının işlək mexanizmləri kimi çıxış edir. Hazırda ölkəmizdə rəsmi qeydiyyatdan keçmiş 50-dən çox siyasi partiya, yüzlərlə ictimai-siyasi təşkilatlar və birliklər, o cümlədən, qeyri-hökumət təşkilatlarının geniş şəbəkəsi, həm-karlar ittifaqları, mədəniyyət, ticarət, azad peşə adamları birlikləri, dini konfessional qurumlar fəaliyyət göstərirlər. Bu, müasir Azərbaycan cəmiyyətinin ictimai-siyasi həyatının, əsl mənada, plüralizmini və rəngarəngliyini ifadə etməklə yanaşı, həm də vətəndaşların müxtəlif yönümlü hüquq və azadlıqlarının yerinə yetirilməsi deməkdir.

Sözügədən təşkilat və birliklərin normal fəaliyyət göstərmələri üçün şəraitin yaxşılaşdırılması istiqamətində dövlətimizin yerinə yetirdiyi çoxsaylı tədbirlər, onun hüquq və azadlıqların əsl müdafiəçisi olduğuna aydın sübutdur. Qeyd olunan cəhət, həm də buna görə böyük əhəmiyyət kəsb edir ki, bu gün Azərbaycanda uğurla fəaliyyət göstərən çoxsaylı ictimai təşkilatların, partiyaların, müxtəlif fondların, birliklərin və cəmiyyətlərin mövcudluğu, burada həqiqi vətəndaş cəmiyyətinin formalaşmasının özəyini təşkil edir. Onların iqtisadi, sosial, siyasi və mədəni həyatın mühüm məsələlərinin həllində dövlət orqanları ilə uğurlu əməkdaşlığı, xalqın geniş təbəqələrinin öz hüquq və azadlıqlarını reallaşdırmasının əsas istiqamətlərindəndir. Beləliklə, hüquqi normalar və bütövlükdə, hüquq sistemi, mahiyyət etibarilə azadlığı ehtiva edir, onun reallaşmasının imkanlarını göstərir və həyata keçirilməsini təmin edir. Hüquq və azadlığın ayrılmazlığı fikri Qərb klassik fəlsəfi irsində dəfələrlə qeyd olunmuşdur. Məsələn, T.Hobbs göstərdi ki, azadlıq qanunla yasaq olunmayan, hər şeyi istədiyini kimi etmək və qanunun məcbur etmədiyini isə etməmək imkanındır. Analoji mövqedə duran F.Sellinginin rəyincə, ümumi hüquq, azadlığın şərtidir, çünki onsuz azadlığın təminatı yoxdur. Hegel də hakimiyyət bəl-

azadlıqla sıx əlaqəli olan bu qayəsi Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsində belə ifadə olunur: "Bütün insanlar azad, hüquq və ləyaqətlərinə görə bərabər doğulur. Onlar idraka və vicdana malikdirlər və bir-birilə qardaşlıq ruhunda davranmalıdırlar". Cəmiyyətin hər bir üzvündə ümumi ictimai məslək ilə yanaşı, həm də onun fərdi məqsədi, ideali və həyat amalı formalaşır. Bu məntiqdən çıxış etdikdə, hər bir ictimai quruluşun öz vətəndaşlarına və fərdi keyfiyyətlərə əsaslanan yaşamaq azadlığı verməsi tamamilə təbii görünür. Mövcud hüquq normaları, həmin azadlıqların həyata keçirilməsində misilsiz rol oynayır. Onlar təkcə azadlığın çərçivəsini müəyyən etmir, həm də ondan sui-istifadə hallarının qarşısını alır. Bu funksiyaların həyata keçirilməsi və real azadlığa həqiqi təminat verdiyi üçün çox önəmlidir.

Müasir sivilizasiyanın hər bir insana yüksək hüquq və azadlıqlar verdiyi Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsində aşağıdakı kimi təsbit olunmuşdur:

"Hər bir insanın cəmiyyətin üzvü kimi sosial təminat, milli səylər və beynəlxalq əməkdaşlıq əsasında, hər bir ölkənin strukturuna və ehtiyatlarına müvafiq olaraq, ləyaqətinin qorunması, şəxsiyyətinin azad inkişafı üçün zəruri olan iqtisadi, sosial və mədəni hüquqlarını həyata keçirməyə haqqı vardır".

müdaxiləsi olmadığı dərəcədə azaddırlar. İkinci, yeni pozitiv mənə bunu əks etdirir ki, fərdin həyatı və qəbul etdiyi qərarlar digər insanlardan deyil, onun özündən asılı olduğu dərəcədə azaddır. Bunlar elə şəxslərdir ki, düşüncə və iradəyə malikdirlər, fəaliyyət və hərəkətlərində məsuliyyət daşıyırlar.

Fəlsəfə elmləri doktoru Qərib Allahverdiyev göstərir ki, hər bir cəmiyyətdəki hüquq normaları və bütövlükdə, hüquq sistemi, onun inkişaf səviyyəsinə uyğun olaraq qərarlaşır və ümumi ictimai məqsədləri həyata keçirməyə xidmət edir. Onun başlıca funksiyası cəmiyyətin həyat fəaliyyətinin bütün sahələrində nizam yaratmaq və ahəngdarlığı təmin etməkdir. Əgər həmin vəzifə yerinə yetirilə bilmirsə, bu, o deməkdir ki, hüquq sistemi və ya müəyyən normalar ilə ictimai həyat arasında uyğunsuzluq vardır. Cəmiyyətin normal inkişafı tələbatı, vətəndaşların hüquq və azadlıqlarını reallaşdırması mənafeyi bu uyğunsuzluğun mümkün qədər tez aradan qaldırılmasını zəruri edir. Bu prosesdə digər ölkələrin təcrübəsinə və bütövlükdə, dünya praktikasına istinad etmək çox faydalıdır. Lakin bu halda, yəni digər sosial mühtdən, başqa dövlətlərin hüquqi təcrübəsindən istifadə etdikdə, onun ayrı-ayrı tərəflərinin konkret ictimai gerçəklikdə effektiv tətbiq oluna bilməsi imkanları mütləq nəzərə alınmalıdır. Bu, onunla izah edilir ki, bir cəmiyyət daxilində səmərəli funksiyalar yerinə yetirməyə qadir olan hüquq normaları, başqa bir ölkədə tətbiq edildikdə, ola bilər ki, hüquq və azadlıqlar üçün lazımı şərait yaratmasın. Ölkənin konkret şəraitindən, tarixi və milli xüsusiyyətlərindən çox şey asılıdır. Bununla əlaqədar, belə bir cəhəti qeyd etmək, fikrimizcə, yerinə düşərdi. Müasir

**Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında
Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına
Dövlət Dəstəyi Fondu**

KİVDF

www.kivdf.gov.az

Bu yazı Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondunun maliyyə dəstəyi ilə "İnsan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi, vətəndaşların hüquqi, siyasi mədəniyyət səviyyəsinin yüksəldilməsi, sosial və siyasi fəallığının artırılması" istiqaməti çərçivəsində hazırlanıb

Hüquq və azadlıqların qorunmasında beynəlxalq təcrübədən istifadə və Azərbaycanın milli xüsusiyyətlərinin nəzərə alınması

güsünün həyata keçirilməsinin azadlıq üçün müstəsna rolunu qeyd edirdi. Onun fikrincə, bu, ictimai azadlığa təminat deməkdir.

Qanuni azadlığın reallaşmasında hüquqi normaların böyük rolunu qeyd edərkən, onların ümumi xarakterinin zəruriliyi mütləq vurğulanmalıdır. Bu, o deməkdir ki, qəbul olunmuş qanunlar insanların hamısı üçün eyni dərəcədə təsir qüvvəsinə malik olmalıdır, burada ayrı-seçkilik olmamalıdır. Hüquqi ədəbiyyatda haqlı olaraq, göstərilir ki, demokratik cəmiyyətlərdə qanunlar üzrə fəaliyyət göstərmək, hamı üçün - həm rəhbərlər, həm də təbəələr üçün eyni dərəcədə zəruri olmalıdır. Hüquq təkcə xarici azadlıq ilə deyil, həm də daxili azadlıq ilə ayrılmaz vəhdətdədir. Birinci tərəf, onda ifadə olunur ki, hər bir hüquq sistemi, mövcud cəmiyyət üzvlərinin yolverilən, mümkün olan və qadağan edilən davranışlarını tənzim etməklə, onların azadlıqlarını kənar maneələrdən qorumaq məqsədi güdür. Hüququn daxili azadlıq ilə birliliyi bundadır ki, insanların ictimai məsuliyyət, etibarlılıq, qanuna könüllü əməl etmə kimi keyfiyyətlərini inkişaf etdirir və subyektin ümumi ictimai məqsədlərlə möhkəm əlaqələr yaratmaq imkanlarını genişləndirir. Müasir hüquq sisteminin daxili

Hüquq normalarının cəmiyyət üzvlərinin azadlığının həyata keçirilməsində rolunu araşdırarkən, aşağıdakı cəhətə diqqət yetirilməlidir: söhbət ondan gedir ki, insanlara sözdə, hüquqi sənədlərdə azadlıq bəyan etməklə iş bitmir, əsas məsələ onu real gerçəklikdə həyata keçirməkdir. Bu məqamın xüsusi əhəmiyyətini vurğulayaraq, "azad hüquq" təliminin tərəfdarları göstərdilər ki, yazılı hüquq mücərrəd xarakter daşıyır, həyat isə konkret və dəyişiləndir. Əsas məsələ qanunlarda yazılanları praktikada reallaşdırmaqdır. Qanun hələ fəaliyyət göstərən hüquq deyil, onda müəyyən boşluqlar olur. Buna görə də, əsl hüquq həyatda, ictimai münasibətlərin məzmununda cəmiyyət üzvlərinin gündəlik fəaliyyətində ədalət hissində, emosiyalarında və psixologiyasında özünü göstərir.

Bu fikirdən, bir daha aydın olur ki, əgər hüquqda ifadə olunan azadlıqlar, real maddi məzmunla tamamlanmırsa, onda formal olaraq qalır və ciddi əhəmiyyət kəsb etmir. Azadlığın müasir konsepsiyasının yaradılmasında böyük xidmətləri olan İ.Berlin onun mahiyyətinin iki anlamda (neqativ və pozitiv) ifadə olunduğunu göstərir. Birinci o deməkdir ki, fərdlər öz fəaliyyətlərində onlara digər şəxslərin

dövrə geniş yayılmış olan liberal düşüncə tərzinə görə, cəmiyyətin başlıca vəzifəsi öz üzvlərinin mədri rifahının təmin olunmasına şərait yaratmaqdır. Əlbəttə, hər bir ölkədə vətəndaşların maddi vəziyyətinin yaxşılaşdırılmasına qayğı göstərilməsi təqdirəlayiqdir. Lakin bu, əsas məqsədə çevrildikdə, yəni maddi dəyərlər, bütövlükdə, ictimai fəaliyyətdə yeganə meyar rolunu oynadıqda, "əks-effekt" özünü göstərir. Başqa sözlə deyilsə, insanlar hər şeyi maddi mənfəət prinsipi üzrə ölçən iqtisadi sistemin avtomatik icraçısı rolunu oynayır. Bu halda, onlar zahirən seziilməyən və gözə görünməyən kənar ideyanın daşıyıcıları kimi çıxış edirlər. Təbiidir ki, belə şəraitdə insanların həqiqi azadlığı təmin oluna bilməz. Bununla əlaqədar, qeyd edək ki, Qərb ölkələrinin eksəriyyətində yuxarıda qeyd olunan qüsurlu prinsip ictimai həyatda həlledici rol oynayan amilə çevrilmişdir. Həmin dövlətlərdə sosial dəyərlər anlayışı yalnız maddi mülahizələrlə müəyyən edilir. Aydın ki, belə vəziyyətdə insanın mənafeətinin və əsl azadlığının inkişafı qeyri-mümkündür.

Deyilənlərdən aydın olur ki, hüquqi dövlət quruculuğu yoluna qədəm qoymuş ölkəmizdə digər ölkə-

lərin praktikasından və beynəlxalq təcrübədən istifadə edərkən, onların Azərbaycanın yerli şəraitinə, xalqımızın tarixi yaddaşına, millimənevi dəyərlərinə və mentalitetinə uyğun gəlib-gəlməməsi mütləq nəzərə alınmalıdır. Fəlsəfə elmləri doktoru Qərib Allahverdiyev göstərir ki, dövlət və bütövlükdə, hüquq sistemi tərəfindən vətəndaşların hüquq və azadlıqlarının reallaşdırılması, rəvan və asan getmir, bu xeyli dərəcədə çətin və ziddiyyətli prosesdir. Məsələ burasındadır ki, dövlətin və hüququn qeyd olunan istiqamətdə fəaliyyəti yalnız insanın hüquq və azadlıqlarını müdafiə etməklə bitmir, müəyyən hallarda onların məhdudlaşdırılmasını və hətta aradan qaldırılmasını da ehtiva edir. Bununla əlaqədar, totalitar dövlətin fəaliyyətində geniş yer tutan aşağıdakı vəziyyətə diqqət yetirək. Təbliğət məşini humanizmdən, hüquq və azadlıqların genişləndiyindən dem vururdu. Əslində isə, bu qərəzli məqsəd güdən saxtakarlıqdan başqa bir şey deyildi. Bunu ölkəmizdə on illər boyu davam etmiş sosializmin təcrübəsi aydın sübut edir. Bu qəbildən olan saxta və yalançı humanizm və uydurma psixoloji vasitələrdən istifadə etməklə, kütlələrin şüuruna təsir göstərmək məqsədi güdür. Qeyd olunan vəziyyət milli müstəqil döv-

lətimizin və buradakı hüquq sisteminin ruhuna və məramına tamamilə yaddır, çünki onun həqiqi məqsədi cəmiyyətin hər bir üzvünün hüquq və azadlıqlarının təminatçısı olmaqdır. Bununla yanaşı, göstərilməlidir ki, ölkəmizdə də müəyyən səbəblər üzündən vətəndaşların bəzi hüquq və azadlıqlarının məhdudlaşdırılması baş verə bilər. Məsələn, xalqımızın zorla cəlb olunduğu Dağlıq Qarabağ münaqişəsi, Ermənistanın ərazimizin beşdə birini işğal etməsi, yüz minlərlə insanın qaçqın və məcburi köçkün vəziyyətinə düşməsi, bu proseslərin törətdiyi digər ağır nəticələr, sözün müəyyən mənasında, ölkəmizin əhalisinin xeyli hissəsinin öz qanuni hüquq və azadlıqlarını reallaşdırma bilməsində ciddi çətinliklər yaradır. Lakin Azərbaycanın siyasi rəhbərliyinin yetirdiyi elmi əsaslandırılmış və konstruktiv xarici siyasət, ölkəmizin beynəlxalq nüfuzunun durmadan artması, sözügedən məsələnin uğurlu həll olunacağına yəqinlik ifadə edir və bu qəbildən olan çətinliklərin müvəqqəti olduğunu göstərir. Qeyd olunan çətinliklərin digər bir qrupu ölkəmizin yaşadığı müasir keçid dövrünün xarakterindən irəli gəlir.

Vahid ÖMƏROV,
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru